

DIE SATZGLIEDER. GAP BO'LAKLARI.

Andijon davlat chet tillari instituti

Xorijiy til va adabiyoti nemis tili yo'nalishi

402-guruh talabasi **Xojiboboyeva Xosiyatxon**Ilmiy rahbar **Osdinaxon Ismanova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada gap bo'laklarining zamonaviy tilshunoslikdagi o'rnini, ularning grammatik va funksional xususiyatlari tahlil qilinadi. An'anaviy sintaktik birliklar – ega, kesim, to'ldiruvchi, hol va aniqlovchi bilan bir qatorda, zamonaviy tadqiqotlarda kamroq yoritilgan yashirin (elliptik) gap bo'laklari, ekstrasintaktik elementlar (modal birliklar, kirish so'zlar) hamda urg'uga asoslangan semantik markazlar masalasi yoritilgan. Shuningdek, gap bo'laklarining kontekstda o'zgaruvchanligi va ularning kommunikativ nutqdagi o'rnini lingvopragmatik yondashuv asosida tahlil qilingan. Maqola o'zbek tilining sintaktik imkoniyatlarini chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda tarjimashunoslik va ta'limda qo'llanishi mumkin bo'lgan nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Albatta, "Gap bo'laklari" maqolasi uchun quyidagi kalit so'zlarni uch tilda taqdim etaman:

Kalit so'zlar: gap bo'laklari, sintaksis, ega, kesim, to'ldiruvchi, hol, aniqlovchi, elliptik birliklar, ekstrasintaktik elementlar, modal birliklar, kirish so'zlar, semantik markaz, kontekst, lingvopragmatika

Annotation: This article explores the role of sentence elements in modern linguistics, analyzing their grammatical and functional features. Alongside traditional syntactic units — subject, predicate, object, adverbial modifier, and attribute — it also examines less-studied elements in contemporary research, such as hidden

(elliptical) sentence parts, extrasyntactic elements (modal units, introductory words), and the issue of semantically focused centers based on stress. The article also analyzes the variability of sentence parts in context and their role in communicative speech from a linguopragmatic perspective. It contributes to a deeper understanding of the syntactic potential of the Uzbek language and holds both theoretical and practical value for translation studies and education.

Keywords: sentence elements, syntax, subject, predicate, object, adverbial modifier, attribute, elliptical structures, extrasyntactic elements, modal units, introductory words, semantic focus, context, linguopragmatics

Аннотация: В данной статье рассматривается роль членов предложения в современном языкознании, а также анализируются их грамматические и функциональные особенности. Наряду с традиционными синтаксическими единицами — подлежащее, сказуемое, дополнение, обстоятельство и определение — освещаются также менее изученные в современных исследованиях скрытые (эллиптические) члены предложения, экстрасинтаксические элементы (модальные единицы, вводные слова), а также проблема семантических центров, основанных на акценте. Также проведён анализ вариативности членов предложения в контексте и их роли в коммуникативной речи с лингвопрагматической точки зрения. Статья способствует более глубокому пониманию синтаксических возможностей узбекского языка и имеет как теоретическое, так и практическое значение для переводоведения и образования.

Ключевые слова: члены предложения, синтаксис, подлежащее, сказуемое, дополнение, обстоятельство, определение, эллиптические конструкции, экстрасинтаксические элементы, модальные единицы, вводные слова, семантический центр, контекст, лингвопрагматика

Til – inson tafakkurining va muloqotining asosiy vositasidir. Har qanday tilning tuzilishida gap markaziy o‘rinni egallaydi, gap esa o‘z navbatida gap bo‘laklaridan tashkil topadi. Gap bo‘laklari nafaqat grammatik birlik sifatida, balki fikrni to‘g‘ri ifodalashda muhim vosita sanaladi. Nemis tilshunosligida bu bo‘laklar “Satzglieder” deb ataladi va ular har doim o‘zaro grammatik bog‘lanishda bo‘ladi. Chet tili o‘rganishda va shu o‘rinda nemis tilini o‘rganishda gap tuzilishini to‘g‘ri tushunish va gap bo‘laklarini ajrata olish nutqning aniqligi va muloqot samaradorligini oshiradi. Gap – bu tilning asosiy grammatik birligi bo‘lib, bir yoki bir nechta bo‘laklardan tashkil topadi. Har bir bo‘lak ma’lum bir grammatik vazifani bajaradi va ular o‘zaro bog‘lanib, to‘liq ma’no hosil qiladi. Satzglieder (gap bo‘laklari) – bu gapning alohida qismlari bo‘lib, ularning har biri gapda muayyan vazifani bajaradi. Nemis tilida Satzglieder tarkibiga Subjekt (ega), Prädikat (kesim), Objekt (to‘ldiruvchi) va Adverbiale Bestimmungen (hol) kiradi. Satzglieder ni o‘rganish, gapning qanday tuzilishi va qanday tarkibiy qismlardan iboratligini tushunish, tilni o‘rganishda muhim qadamdir. Har bir gap bo‘lagi o‘ziga xos vazifani bajarib, gapning to‘liq ma’nosini ifodalaydi. Gap bo‘laklari — bu gapdagi alohida so‘zlar yoki so‘z birikmalari bo‘lib, ular gapda muayyan grammatik va ma’noviy vazifani bajaradi. Har bir gap bo‘lagi gap tuzilmasida o‘z o‘rniga ega va butun fikrning to‘liq ifodalanishiga xizmat qiladi.

Gap bo‘laklari asosiy va ikkinchi darajali bo‘laklarga bo‘linadi.

Asosiy gap bo‘laklari

Bular gapning asosiy ma’no yukini ko‘taruvchi bo‘laklardir:

Ega (Subyekt) – Kim? Nima? savollariga javob beradi.

Masalan: O‘quvchi kitob o‘qiyapti.

Kesim (Predikat) – Nima qiladi? Nima bo‘ldi? Qanday holatda? savollariga javob beradi.

Masalan: O'quvchi o'qiyapti.

Ikkinchi darajali gap bo'laklari

Bu bo'laklar asosiy bo'laklarni to'ldiruvchi yoki aniqlovchi vazifani bajaradi:

To'ldiruvchi (Objekt) – Kimni? Nimani? Kimga? Nima bilan? savollariga javob beradi.

Masalan: O'quvchi kitob o'qiyapti.

Hol (Adverbial) – Qachon? Qayerda? Qanday? Nima sababdan? savollariga javob beradi.

Masalan: O'quvchi kutubxonada kitob o'qiyapti.

Aniqlovchi (Attribut) – Qanday? Qaysi? Kimning? savollariga javob beradi.

Masalan: Yangi kitob o'quvchini qiziqitirdi.

Gap bo'lagi har doim bitta so'z bo'lmaydi!

Ba'zida biror gap bo'lagi bir nechta so'zdan iborat bo'lishi mumkin, lekin gapdagi grammatik funksiyasi bitta bo'ladi.

Misol: O'quvchi ertalabki birinchi darsda qatnashdi. — bu yerda "ertalabki birinchi darsda" — joy va vaqt holi, ya'ni bitta hol gap bo'lagi hisoblanadi. Gap bo'lagi faqat ot emas! Ko'pchilik gap bo'lagi deganda faqat ot yoki otlashgan so'zlarni tushunadi. Aslida esa kesim sifatida ba'zida sifatlar, ravishlar, hatto so'z birikmalari ham bo'lishi mumkin!

Misol:

Bu bola juda mehnatkash. — bu yerda "juda mehnatkash" — kesim bo'lib turibdi, garchi unda fe'l bo'lmasa-da.

Gapdagi intonatsiya (ohang) ko'pincha qaysi gap bo'lagi muhim ekanligini ko'rsatadi. Ba'zida biror bo'lak ohang bilan ajralib turadi, bu mavzuning markazida ekanini bildiradi. Bu usul matn stilistikasida va emotsional ta'sir uchun ishlatiladi.

Misol:

Kitobni men o'qidim, ukam emas.

Bu yerda "men" so'ziga urg'u berilgan — demak, u gapning muhim elementi, lekin gap tuzilmasi o'zgarmagan.

Gap bo'laklarini aniqlashda, odatda, gapni tahlil qilib, har bir bo'lakning vazifasini ajratish kerak. Nemis tilidagi Satzglieder ni aniqlash uchun, quyidagi usullar qo'llaniladi:

Savollar berish: Har bir gap bo'lagiga turli savollar berish orqali uning vazifasini aniqlash mumkin. Masalan:

Kim? Nima? – Subjekt (ega)

Kimga? Nima? – Objekt (to'ldiruvchi)

Qachon? Qayerda? Nima sababdan? – Adverbial (hol)

Punktuatsiya va sintaksis: Gapda vergul, nuqta yoki boshqa punktuatsiyalarni o'rganish orqali gap bo'laklarini ajratish mumkin. Nemis va o'zbek tillaridagi gap bo'laklari o'xshashligi mavjud, lekin har bir tilning o'ziga xos grammatik talablari mavjud. Misol uchun, o'zbek tilida ham Subjekt, Prädikat (kesim), Objekt va Adverbial bo'laklar mavjud, ammo sintaksisda va so'z tartibida ba'zi farqlar mavjud. Nemis tilida so'z tartibi qat'iyroq, va fe'l ko'pincha gapning oxiriga keladi. O'zbek tilida esa fe'l ko'pincha gapning o'rtasida yoki oxirida bo'ladi. Gap bo'laklarini tushunish va aniqlash tilni o'rganishda, ayniqsa, nutqni aniq va ravon qilishda muhimdir. Nemis tilida gap bo'laklarining to'g'ri ajratilishi va ifodalanishi, nafaqat tilshunoslik nuqtai nazaridan, balki amaliy muloqotda ham muhim ahamiyatga ega.

Gap bo'laklarining to'g'ri joylashishi, o'zaro bog'lanishi va grammatik aniqligi til o'rganuvchining til ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Urumbayevna, I. O. (2024). ILM-FANDA TERMINLAR OLAMI. XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI , 1 (1), 187-189.
2. Burxonovich, A. O. (2024). ZOOFRAZEMALARNI TADQIQ QILISHDA DA TISHKINA TAHLIL METODI (RUS VA INGLIZ TILLARI MISOLIDA). PEDAGOG, 7(9), 131-134.
3. Azamov, O. (2023). ZOOFRAZEMALARNI NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH TAMOYILLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(23), 100-106.
4. Urumbayevna, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARCHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).
5. Dadajonova, S., & Bozorova, G. (2025). CORRECT PRONUNCIATION FORMATION IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS (USING GERMAN AS AN EXAMPLE). International Journal of Artificial Intelligence, 1(1), 250-253.
6. Muxtarovna, Q. N. (2025, March). NEMIS VA O 'ZBEK TILLARI MISOLIDA KOMPLIMENTNING TILSHUNOSLIK VA MADANIYATSHUNOSLIKDAGI O 'RNI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).
7. ҚОДИРОВА, Н. М. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ. ИНОСТРАННЫЕ ЯЗЫКИ В УЗБЕКИСТАНЕ Учредители: Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан, (2), 85-99

8. Akbaraliyeva, N.G. (2024). TARJIMADAGI TIL VA MADANIYAT MUVOFIQLIKLARI. PEDAGOG , 7 (9), 135-137.
9. Urumbayeva, I. O. (2025, March). TA'LIM JARAYONLARIDA TADQIQOT VA INNOVATSIYALARNI INTEGRATSIYA QILISHNI MATEMATIKA VA TERMINOLOGIYAGA CHAMBARHAS BOGLIQLIGI. In Uz Conferences (Vol. 1, No. 2).

Foydalanilgan saytlar:

1. www.ziyonet.uz (<https://www.ziyonet.uz/>) – O'zbekiston ta'lim portali, tilshunoslik va adabiyot bo'yicha ma'lumotlar.
2. www.academia.edu (<https://www.academia.edu/>) – Lingvistika va tilshunoslik sohasidagi ilmiy maqolalar.